

OUDE BRUG VERDWEEN

Een historische brug in De Bilt is in het voorjaar gesloopt, namelijk het hoge ronde bruggetje dat toegang gaf tot het KNMI. Door de verbreding van de Utrechtseweg was deze brug te hoog om er veilig van af te kunnen rijden.

Het Nw. Utr. Dagblad van 18 april jl. betreunde het dat rijkswaterstaat zonder meer tot slopen overging. Het gemeentebestuur van De Bilt was er onkundig van gelaten. Inderhaast trachtte men nog wat gegevens te vinden. „Het brugje van het KNMI — aldus het N.U.D. — was er in deze vorm reeds vóór 1829. Het gaf toegang tot de buitenplaats Het Klooster, toen bewoond door de heer W. F. de Vrij. Later woonde hier de biltse burgemeester Frederik Herman Spengler en nadien G. H. L. baron van Boetzelaer, die later naar Houdringhe verhuisde. In 1883 werd in de buitenplaats Het Klooster, het KNMI ondergebracht. In 1894 werd het fraaie pand gesloopt om plaats te maken voor het huidige kantoor-gebouw. De naam „Het Klooster” bleef bewaard in de benaming „Kloosterpark”. Slechts het brugje en een groot deel van het hoog opgaande geboomte bleef aan de oude toestand herinneren.

De oorsprong van de naam „Het Klooster” herinnert aan de middeleeuwen. Op de plek, waar nu het KNMI-gebouw staat, lag toen het vrouwenklooster, behorende bij de abdij van Oostbroek. Het stichtingsjaar van dit vrouwenklooster is onbekend. Wel weten we, dat de eerste abt Ludolphus heette en afkomstig was uit Vlaanderen. Hij bracht zijn zuster mee en daaraan is het te danken, dat de abdij van Oostbroek een zogenaamd „dubbeltklooster” werd. Door de grote toevloed van kloosterlingen (Oostbroek was bedoeld voor lieden, die spijt hadden over een losbandig leven en als tuchtklooster voor monniken en nonnen!) was het al spoedig nodig een mannen- en vrouwenafdeling in aparte gebouwen onder te brengen.

De abdijgebouwen werden voor de mannen bestemd en bij het dorp De Bilt (dus op flinke afstand!) kwam een afzonderlijk vrouwenklooster. In een oorkonde van 1113 regelt abt Ludolphus de verhouding tussen de abdij en het vrouwenklooster, dat toen echter reeds was voltooid.

Of het vrouwenklooster op de plek van de huidige brug reeds toen een uitweg kreeg naar de Utrechtseweg is onbekend. Wel kunnen we met zekerheid zeggen dat er in 1656 een oeververbinding moet zijn geweest. Toen immers kreeg de heer Parmentier vergunning van de staten van Utrecht om zijn gerecht — het gerecht Colenberg of Colenburg — te verplaatsen naar de grond waar zijn buitenplaats Colenberg of Het Klooster lag. Deze buitenplaats was toen al gebouwd op de plek waar het vrouwenklooster had gestaan. Het verplaatsen van een rechtsgebied komt weinig in de geschiedenis voor. Het kwam er dus op neer, dat het „miniaturstaatje” Colenberg voortaan niet meer lag tegenover de plek waar nu een benzinstation staat, doch op het terrein van het voormalige vrouwenklooster!

In 1768 woont op Colenberg of Het Klooster Maurits Karel van Utenhove, heer van Bottestein; na hem vinden we de markgravin de St. Simon, weduwe van jhr. Hendrik van Utenhove. In het begin van de vorige eeuw werd het oude huis afgebroken en vervangen door de villa die dus in 1894 weer het veld moest ruimen voor het KNMI-gebouw, dat dus het vierde bouwwerk op deze plek is.

De steen van de buitenzijde van de brug, die nu is gesloopt, kan weinig ouder zijn dan het begin van de vorige eeuw, maar bij het sloopwerk kwam een veel oudere kern aan het licht, waaruit blijkt, dat het huidige brugje reeds enige eeuwen oud moet zijn. Niet onmogelijk is het, dat het werd gebouwd toen het vrouwenklooster plaats moest maken voor de buitenplaats van de heer Parmentier.

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht
Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drift 27, Utrecht
Secr. der ver.: Ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen
Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

VIJF EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 8 / AUGUSTUS 1962

IN MEMORIAM MR. A. N. L. OTTEN

In het laatst van juli 1962 is mr. A. N. L. Otten, op 81-jarige leeftijd, in een rusthuis te Huis ter Heide overleden. Aan Utrecht is deze geboren Culemborger een groot deel van zijn leven verbonden geweest in velerlei functies. Na enkele jaren werkzaamheid op een advocatenkantoor werd hij er griffier van de Rechtbank, vervolgens kantonrechter te Zierikzee en te Alphen aan de Rijn, om in 1934 als eerste kantonrechter naar Utrecht terug te keren. Tot aan zijn pensionering in 1952 heeft hij dit ambt vervuld, conscientieus, bedachtzaam zoals zijn aard was, met een zeer menselijke instelling tegenover de overtreder van wettelijke voorschriften, zoals ik meen begrepen te hebben.

Daarnaast was mr. Otten nog lid van de Kamer van Toezicht op de notarissen, lid van het College van Regenten van de gevangenis, commissaris van de Nutsspaarbank en — reden waarom hij hier herdacht wordt — van 1942-1950 voorzitter van Oud-Utrecht. Toen dr. W. A. F. Bannier, die reeds meer-dan acht jaren, verdeeld over twee perioden, voorzitter was geweest, met ingang van 1940 na het aftreden van mr. Waller, als oudste bestuurslid door de statuten als waarnemend voorzitter werd aangewezen, is de vervulling van de vacature bijna drie jaar lang een moeilijk punt geweest. Eindelijk werd, op aanbeveling van de vroegere penningmeester Graadt van Roggen, mr. Otten na enige aarzeling daartoe in oktober 1942 bereid gevonden. Het was geen gemakkelijke taak een all round figuur als dr. Bannier op te volgen. Hoe verschillend met zijn voorganger in velerlei opzicht mr. Otten ook was, in liefde voor Oud-Utrecht deed hij voor hem niet onder en naar best vermogen heeft hij de vereniging gediend. Ook de Utrechtse monumenten hadden zijn bijzondere belangstelling.

Als voorzitter van Oud-Utrecht had hij zitting in het bestuur van het Utrechts Monumentenfonds. Toen mr. Otten in november 1950 om persoonlijke redenen als voorzitter aftrad, stelde hij er prijs op als „bestuurslid van Oud-Utrecht, speciaal belast met de vertegenwoordiging van deze vereniging in het Utrechts Monumentenfonds” de van ouds bestaande banden tussen beide te blijven bewaren. Zijn vertrek uit De Bilt, waar hij woonde, naar Den Haag, enkele jaren geleden, heeft feitelijk een eind gemaakt aan deze relatie. Ook zijn hoge leeftijd heeft daartoe bijgedragen. Moge hij in vrede rusten.

v. C.

GEVAARLIJK VOORSTEL

Op 30 augustus zal de gemeenteraad van Utrecht een beslissing moeten nemen over het verkeersplan van ir. J. A. Kuiper. Stond het plan-Feuchtinger een radicale demping van de singels voor, de heer Kuiper heeft een oplossing voorgesteld waarbij althans een deel van de mooiste singelpartijen gespaard kan blijven.

Natuurlijk stemt dit tot dankbaarheid. Toen indertijd het plan-Feuchtinger den volke werd voorgesteld als de enige oplossing, heeft een gedeelte van de burgerij zich met kracht gekeerd tegen deze ellendige voorstellen. En niettegenstaande alle door het stadhuis gemaakte propaganda voor Feuchtingers denkbeelden, is de raad niet meegegaan met wat het college van b. en w. voorstelde. Men begreep heel goed, dat demping van singels en — wat niet minder erg is — brutale doorbraken in het centrum de aantasting van Utrechts oude stadsschoon zouden inhouden. Want wat aan monumenten, natuurschoon en stadsgezichten overblijft zou volledig uit zijn verband gerukt worden.

Bij Kuiper komen de singels er ten dele beter af. Maar ook zijn plan is onaanvaardbaar. Koste wat het kost, maar de singels moeten behouden blijven. Ook de minst aantrekkelijke gedeelten in het noorden van de stad. Want wanneer eenmaal de dempingsactiviteit vaardig wordt over de overheid, zal men het niet meer kunnen keren dat later op deze weg wordt voortgeschreden.

Daarom zal de gemeenteraad opnieuw wijzer moeten zijn dan het college van b. en w. en niet mogen trappen in dit gevaarlijke voorstel.

Onder verwijzing naar wat Clare Lennart in het Utrechtsch Nieuwsblad over de voorgenomen singeldemping heeft opgemerkt — zie elders in dit nummer — zouden we hier willen citeren wat architect G. Rietveld (Nw. Utr. Dagblad 18 juni 1962) verklaarde: „Het hedendaagse verkeer mag geen uitgangspunt zijn voor permanente stadspannen. Want de techniek heeft beslist nog niet zo'n eindstadium van ontwikkeling bereikt, dat het laatste woord zou kunnen

zijn dat een willekeurig persoon zich opblaast tot circa het vijftwintigvoudige van zijn inhoud en zich dan met enig recht gevaarlijk mag voortbewegen. Het gehele verkeer maakt een crisis door. Daarom ben ik voor flexibele oplossingen. Een oude stad kan nooit geschikt gemaakt worden voor modern verkeer. Elke ruimte, die voor verkeer is opengesteld, hoe goed ook becijferd, vloeit direct vol. Dit vergroot de verkeersmoeilijkheden. Beide utrechtse verkeersplannen — het plan-Feuchtinger en het thans ingediende voorstel — vind ik in principe onjuist.” De heer Rietveld besluit: „Laten we vooral niet denken dat we vooruitstrevend zijn door op verkeerde wijze nu eens radicaal te doen.”

Het plan-Kuiper kan het laatste woord niet gesproken hebben. Er staat teveel op het spel. Het gaat niet alleen om het behoud van enkele plantsoenen en om een aantrekkelijk stadsgezicht met water. Indien dat zó was, zou men een eindweegs met Kuiper kunnen meegaan omdat in zijn plan de Tolsteeg- en Maliesingels en de bolwerken bewaard blijven, hoewel hij toch ook de Catharijnesingel aantast. Het gaat om het behoud van Utrechts oude en nog waardevolle centrum. Singeldemping (ook gedeeltelijk) legt de bijl aan de wortel van de boom.

Wij hopen vurig dat de gemeenteraad duidelijk zal uitspreken: dit offer is te groot. Wij zullen b. en w. niet volgen. de J.

ONZE OUDERE GESCHIEDSCHRIJVERS

Geschiedschrijving is geen zaak van de jongste tijd alleen. Ook in de middeleeuwen deed men hieraan al, hoewel op wat andere wijze dan later. Persoonsbeschrijvingen stonden toen op de voorgrond en heiligenlevens vormden aanvankelijk een belangrijk deel hiervan. Het oudste bekend gebleven werk over het Sticht is de kroniek der stichtse bisschoppen van Johannes van der Beke 1), die dit werk kort voor 1350 schreef. Uit deze titel blijkt duidelijk dat niet het land of zijn bewoners doch zijn hoogste bestuurders als hoofdzaak gezien werden. En het feit dat Utrecht hiermee toch drie of vier eeuwen bij andere steden van Nederland voor was, staat wellicht met de omstandigheid in verband dat geestelijken in die dagen de penvoerders van Europa waren.

Allengs is gebleken dat dit geschrift onbetrouwbaar was en het begin zelfs volkomen ongeloofwaardig. Zodra Van der Beke echter zijn eigen tijd nadert, wordt het beter. Daarom lijkt het onnodig om hem van grove verdistichting te beschuldigen. Het is zeer wel mogelijk, dat Van der Beke weergaf wat de sprekende gemeente in zijn tijd crover meende te weten. Wij willen hem daarom niet van kwade trouw beschuldigen.

Bijna twee eeuwen later (1521) schreef Willem van der Heide

(Heda) eveneens een geschiedenis der stichtse bisschoppen. Hij verwierp reeds sommige gangbare opvattingen, en toen beide handschriften ongeveer een eeuw later gedrukt werden, voegde de uitgever B. Former ²⁾ er enkele opmerkingen bij. Omstreeks 1640 gaf A. van Buchell (Buchelius) beide genoemde handschriften opnieuw uit ³⁾, waarbij hij in de door hem toegevoegde aantekeningen soms duidelijke kritiek gaf.

Wij nemen nu een ferme sprong naar een werk uit de 19e eeuw, dat in zijn tijd weliswaar een zeer modern boek was, doch nog niet geheel van oude smetten vrij. Schrijver was J. J. de Geer van Oudegein, die zijn boek in 1875 onder de naam „Het oude Trecht als oorsprong der stad Utrecht” liet verschijnen. In 1877 uitte mr. S. Muller Fz., die zowel stads- als rijksarchivaris was en het archiefwerk zowel als onze geschiedschrijving krachtig heeft bevorderd, zijn oordeel over dit boek in Nijhoffs' Bijdragen voor geschied- en oudheidkunde (N.R. 9, 282-313). Hij merkte o.a. op: „Men moet de fantastische en wijdlopijge redeneringen over de verbazingwekkende bloei van Utrecht onder de Romeinen gelezen hebben om het kalme en zekere, onopgesmukte verhaal dat ons nu geschonken is, volkomen te waarderen.... De schrijver (namelijk De Geer van Oudegein) heeft moedig met alle traditie gebroken....” Toch achtte Muller het nog te uitgebreid, omdat het geen feiten uit Nederland tijdens de Romeinse bezetting vermeldt, doch algemeenheden die men in het buitenland opgemerkt had. Wij voegen hieraan toe dat eerst in 1929 opgravingen op het Domplein ondernomen werden.

Wij waarderen De Geers boek als een voor 1875 belangrijk geschrift, dat ons bovendien in zijn verdere hoofdstukken ook nu nog weleens iets leren kan, mits men niet vergeet dat het alweer zeventachtig jaren oud is. Vooral de hoofdstukken 1 tot en met 3 geven door deze ouderdom aanleiding tot allerlei onjuistheden. Wij hebben gemerkt dat dit boek in de laatste tijd weer grote belangstelling geniet. Daarom zullen hier enkele bezwaren tegen die hoofdstukken genoemd worden.

De Geer van Oudegein spreekt op bladzijde 3 e.v. over het reisboek uit keizer Antoninus' tijd, waarmee Antoninus Pius bedoeld is, die van 138 tot 161 regeerde. Naar de inhoud te oordelen kan dit reisboek niet ouder dan het midden der 6e eeuw zijn en is het wellicht zelfs nog één of twee eeuwen jonger ⁴⁾. De erin voorkomende toevoeging „reliqui” bij sommige steden bewijst verder dat het veel door pelgrims gebruikt werd. De naam „Trajectum” kan derhalve niet tot de Romeinse tijd teruggebracht worden, zodat een andere naam voor de Romeinse vesting mogelijk blijft. De pennestrijd over deze kwestie heeft hierin geen beslissing gebracht, hoewel de strijd dertig jaren geleden nog al fel was. Men bewijst de geschiedenis geen dienst door onzekerheden te verdoezelen; we zullen geduld moeten hebben totdat er nog andere feiten bekend zullen worden.

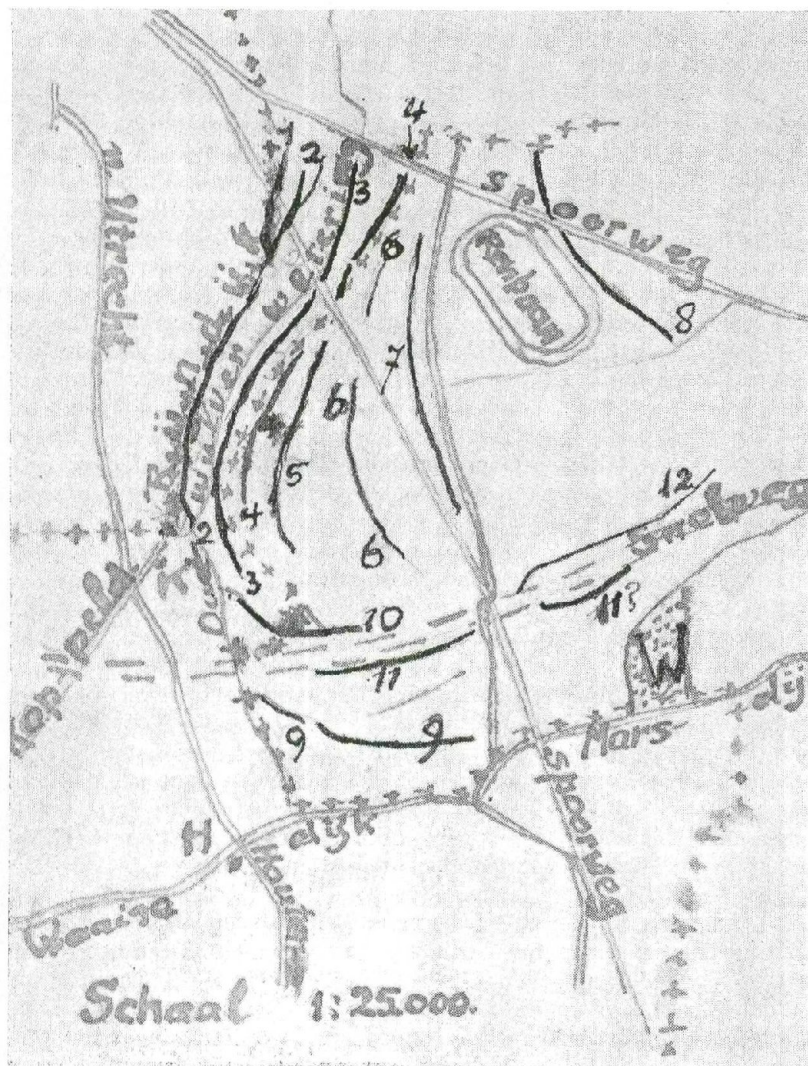
De Drususgrachten (Suetonius gebruikte een meervoudsvorm) kunnen niet tussen Westervoort en Doesburg gegraven zijn ⁵⁾ omdat de

aard en het aantal der vondsten langs de Gelderse IJssel dat niet toelaten. Bovendien zouden de tegenwoordig Kromme- en Leidse Rijn en Vecht geheten wateren vooral in de zomer en herfst te geringe waterdiepte voor scheepvaart gehouden hebben, indien de Gelderse IJssel dan Rijnwater had afgevoerd. Een lofgedicht van Claudianus op veldheer Stilicho uit 396 wijst hierop. Daarin ⁶⁾ wordt verteld dat „voortaan de Belgen hun „pecus” op de rechteroever (van de Rijn) zullen kunnen weiden.... en de Gallische kudde de Albis doorwaden kunnen en de Frankische heuvels doortrekken”. Byvanck vertaalde dit woord pecus met brebis (schapen), welk kleine vee niet door water gaat dat dieper dan een halve meter is. Zulke ondiepten kan men eer in ons Nederlandse deltagebied verwachten dan in de Duitse Rijn, waar het verhang groter is, waardoor ook de stroomsnelheid groter is. Daardoor zijn zulke ondiepten er zeldzamer dan in Nederland, waar bovendien de stroom in de twee takken (Neder) Rijn en Waal verdeeld was. De Galliërs konden daarom wel rundvee door de Duitse Rijn drijven, doch de Belgen moesten met hun schapen een overtocht op Nederlands gebied zoeken. Dat lag trouwens voor de hand, want de Belgen woonden ten Noorden van de Galliërs, zodat Claudianus hier niet gefabeld heeft. Hij zal dit alles wel van veldheer Stilicho vernomen hebben, die de gehele Rijn langs getrokken was. We ontdekken nu tevens dat de Rijn (of sommige takken ervan) toen ook wel Albis genoemd werd.

De door De Geer op blz. 6 en 15 onderstelde Rijnloop van Trecht naar het Zuiden in de richting De Koppel is onwaarschijnlijk omdat het water dan van lager naar hoger gestroomd zou hebben. Dat kan men zelfs van de „Grootvorst van Europa's stromen” niet verwachten. Wij hebben deze stroomrichting het vroegste op een atlas van Nederland gezien, die kort voor 1650 verschenen is. Latere tekens hebben dit verloop blijkbaar klakkeloos overgenomen, hoewel de Oudwulver wetering toen al sedert eeuwen door het bed van deze vroegere Rijnloop van zuid naar noord stroomde. Eerst sedert omstreeks 1955 is deze afwatering door een bemalingspompwerk en een langs de Waaise dijk gegraven tochtsloot vervangen.

Het is derhalve beter om voor de Romeinse tijd een Rijnloop van Fectio naar het westen en verder naar het noorden afbuigend in de richting naar ongeveer het Ledig Erf aan te nemen. Deze heeft lang bestaan (al moet hij allengs zwakker geworden zijn), want in de middeleeuwen zijn er heerlijkheidsgrenzen langs getrokken. Deze Rijnloop heeft zijn bocht in de loop der tijden allengs naar het westen verlegd, terwijl in de binnenzijde ervan (dus de oostoever) telkens aanwassen ontstonden, die nu nog in de verkaveling en greppels zichtbaar zijn; men zie de schets. Wel is het mogelijk dat er na de Romeinse tijd een zijtak van De Koppel uit naar het westen in de richting naar de Liesbos gestroomd heeft, doch dat is tot nu toe nog onbewezen. Helaas zijn er nog veel andere bezwaren.

Hiermee hopen we aangetoond te hebben dat men het boek van De Geer van Oudegein met zeer kritische blik dient te lezen.

BIJ DE SCHETS

De donkerste lijnen geven oude oeverlijnen weer, die uit verschillende gegevens zijn opgemaakt: eigen verkenningen uit omstreeks 1936, de loop van heggen, greppels, kavel- en gemeentelijke grenzen, en inlichtingen van omwonenden. Ook uit luchtfoto's, waarvan we vooral die gebruikten, welke H. Halbertsma in het tijdschrift van het Kon. Nederlandse aardrijkskundige genootschap, dl 65 (1948, 621, 2e foto) liet afdrucken. Ook noemen we de opvallend duidelijk geschetste gemeentegrenzen door M. N. Achet in Jb. Oud-Utrecht 1950, 94.

We hebben deze oeverlijnen van links naar rechts genummerd, wat in dit geval een opeenvolging van W. naar O. werd. Lijn 2 moet het laatste ontstaan zijn. Iets ten W. van diens noordelijke eind ligt lijn 1, die wat ouder moet zijn en erop wijst dat de Rijn hier naar het O. begon af te wijken, toen de bocht in 't Z.W. scherper werd. Deze bocht nadert de meandervorm, wat vaak een teken van verkleinend watervermogen is. Ook daarom moet 2 jong zijn — misschien 11e eeuw.

In 't O. loopt lijn 12 op enige afstand ten N. van het voormalige romeinse castrum Fectio. Het lijkt er dus op dat de Rijn tussen de 1e en de 11e eeuw iets naar het N. verschoven is. Dit castrum lag vlak ten O. van de boomgaard „Wiltenburg”, die hier met een W gemerkt is.

K = hoeve De Koppel, lag op 't Zuidereind van de „Rijndijk”.

H = hoeve Het Hemeltje, vroeger een uitspanning. Ten O. hiervan komt de Oudwulver wetering uit het Z. en duikt onder de Waaie dijk door. Tot ongeveer 1955 stroomde deze wetering door de vroegere Rijnbedding naar het Zuider-eind van onze stad. In 1259 wordt deze wetering al genoemd, doch heette toen Kovelswader wetering, schreef De Geer op blz. 15 (vgl. Okb. St. nr. 1503). Daaruit volgt dat de Rijn toen niet meer hier stroomde. Uit de wetenschap dat de bovenste meter grond in deze voormalige bedding veel fettiger is dan erbuiten, blijkt dat de stroming in de laatste bestaanstijd van de Rijnloop hier langzamer was dan voordien. Dat vormt ook een bewijs dat 2 de jongste oeverlijn is.

De meeste oeverlijnen lopen niet door, wat een gevolg van latere aantasting tijdens het vormen van een nieuwe bedding is, of van overspoeling met zand of klei. Door het graven van sleuven zou men nader ingelicht kunnen worden, doch wie zal dat betalen? Indien echter om andere redenen gegraven wordt, zou men tevens op oude Rijnbeddingen kunnen letten, evenals een paar jaar geleden bij het Maliebaanstation gedaan is.

Aantekeningen:

- 1) In 't latijn Johannis de Beka. Het zeer kleine verschil met de naam van de angelsaksische geschiedschrijver Beda is oorzaak dat wij de nederlandse naam verkozen. Evenzo Van der Heide boven „Heda”.
- 2) Historia veterum episcoporum Ultrajectinae sedis... explicata chronico Johannis de Beka... et Historia Guilhelmi Haedae... Bernardo Furmerio recensente et notis illustranti. (Franequerae 1612, 8°).
- 3) De episcopis Ultrajectinis recogniti et notio illustrati ab Arn. Buchelio (Utrecht 1643, 4°).
- 4) Zie Gelre 55 (1956, 1-20).
- 5) Vgl. Jb. Oud-Utrecht 1958, 30.
- 6) In Mnemosyne 3e reeks nr. 2 (1935, 315).

J. VAN GALEN